

SERIES ประวัติศาสตร์รัฐชาติ

ปฏิวัติที่ปลายล้น ปรับแต่งรสชาติอาหารการกินในสังคมไทย หลัง 2475

หนังสือ “ปฏิวัติที่ปลายล้น ปรับแต่งรสชาติอาหารการกินในสังคมไทยหลัง 2475”
มีให้บริการที่ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

หนังสือ “ปฏิวัติที่ปลายล้น ปรับแต่งรสชาติอาหารการกินในสังคมไทยหลัง 2475” เป็นผลงานของ ดร.ชาติชาย มุกสง โดยหนังสือเล่มนี้เกิดจากคำถามง่าย ๆ ว่า อาหารที่คนเราต้องกินอยู่ทุกวันนี้ มีประวัติศาสตร์หรือไม่? อย่างไร? ผู้เขียนจึงได้นำเสนอเรื่องน่าสนใจที่หลายคนละเลย นั่นก็คือเรื่องของ “อาหารการกิน” และ “รสชาติ” ที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

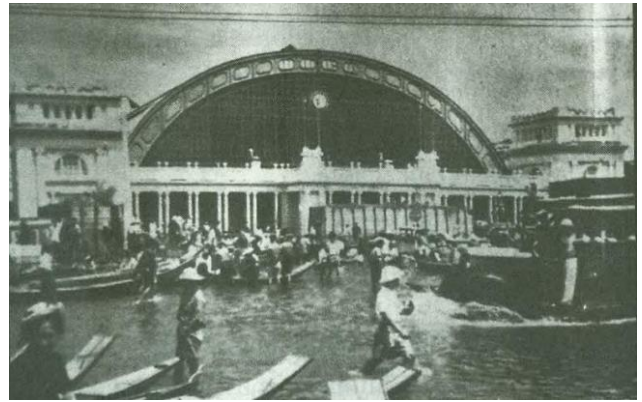
ธเนศ วงศ์ยานนาวา ได้กล่าวไว้ในคำนิยมของหนังสือเล่มนี้ว่า

*“...รสนิยมเป็นอะไรที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ง่ายนัก แต่ก็เปลี่ยนแปลงตลอด ลึนในฐานะ
อวัยวะหนึ่งของการรับรสของมนุษย์ถือได้ว่ามีความเป็นอนุรักษ์นิยมสูง อาหารแบบกินแล้วมี
ความสุข (Comfort food) อันเป็นอาหารที่คุ้นเคยแต่เด็ก ๆ นั้นเป็นอะไรที่ผู้คนมักโยยหา
การกินกับอุดมการณ์ทางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่แยกออกจากกัน วิถีชีวิตประจำวันที่คุ้นเคยไม่
จำเป็นต้องมีอะไรที่แปลกใหม่ แต่ก็เชื่อว่า จะเปลี่ยนแปลงไม่ได้...”*

นั่นอาจจะหมายถึงว่า รสนิยมการกินของแต่ละคนอาจจะเป็สิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ยาก แต่หากมี
องค์ประกอบหลาย ๆ อย่างที่เปลี่ยนแปลงไป รสนิยมการกินก็สามารถเปลี่ยนแปลงตามไปได้เช่นกัน

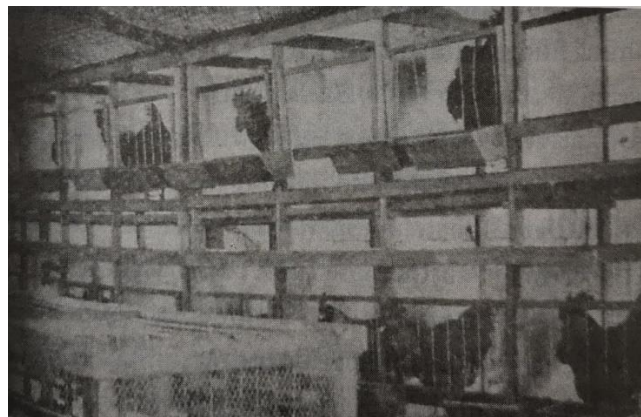
ผู้เขียนกล่าวว่า การปฏิวัติทางการเมือง พ.ศ. 2475 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิวัติอีกหลาย
ด้านในสังคมไทย รวมถึงการปฏิวัติด้านอาหารการกินด้วย โดยเฉพาะการกินอาหารที่ให้ความสำคัญกับ
แนวคิดโภชนาการเพื่อบำรุงร่างกายให้แข็งแรงของประชากร ซึ่งสามารถอุปมาอุปไมยได้ถึงชาติที่
เข้มแข็งจากการเปลี่ยนแปลงเป็นระบอบใหม่ ที่ทุกคนสามารถเลือกกินและได้รับสารอาหารจากการกิน
อย่างเท่าเทียมกันตามอุดมคติแบบประชาธิปไตย ดังนั้น “รสชาติอาหาร” และ “บริโภคนิสัย” จึง
กลายเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางการเมืองวัฒนธรรมที่สำคัญในยุคของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ของคณะราษฎร ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งถึงรากถึงโคนมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาภายในหนังสือออกเป็น 5 บทใหญ่ ซึ่งในแต่ละบทใหญ่จะประกอบด้วยบท
ย่อย ๆ จำนวนมาก โดยเริ่มจาก **“บทที่ 1 2475 กับการปฏิวัติรสชาติอาหาร”** พูดถึงประวัติศาสตร์
การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรสชาติอาหารในสังคมไทย จากเดิมที่รสชาติจัดจ้าน เค็มจัด เผ็ดจัด ก็ค่อย ๆ
ปรับเปลี่ยนมาเป็นรสชาติกลาง ๆ ที่ออกไปทางหวานนำดังเช่นในปัจจุบัน ประกอบกับมีการตีพิมพ์
องค์ความรู้ด้านโภชนาการเผยแพร่แก่ประชาชนมากขึ้น รัฐบาลจึงมีนโยบายสนับสนุนการประกอบ
อาชีพที่ส่งเสริมด้านการรับประทานอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ พร้อมทั้งยกตัวอย่าง การกินกล้วยเตี๋ยว
ที่เป็นภาพตัวแทนสำคัญของการกินอาหารในระบอบการเมืองใหม่ ซึ่งผู้เขียนนำเสนอเป็นกรณีศึกษา
หลักในบทนี้ เนื่องจากเป็นเหมือนภาพตัวแทนของอาหารในระบอบรัฐธรรมนูญได้อย่างลงตัว เพราะ
เป็นสูตรอาหารที่ตรงกับอาหารในอุดมคติของคณะราษฎร คือ ทำจากวัตถุดิบในประเทศ ปรุงง่าย
สะอาด และมีประโยชน์ต่อร่างกาย รวมถึงรสไม่จัด และยังสื่อถึงความเป็นประชาธิปไตยได้อีกทางหนึ่ง
เพราะทุกคนสามารถปรุงรสชาติกล้วยเตี๋ยวในชามของตนเองได้ตามที่ตนชอบ

อุทกภัยปี พ.ศ. 2485 จุดกำเนิดการส่งเสริมการขายก๋วยเตี๋ยว
ภาพจาก ข่าวโคลนาการ 5, 10 (ตุลาคม 2485) (จากหนังสือปฏิวัติที่ปลายลิ้นฯ หน้า 86)

ต่อมาใน **“บทที่ 2 เปลี่ยนวิถีการผลิต เปลี่ยนวิถีการกิน เปลี่ยนรสเปลี่ยนชาติ”** ผู้เขียนจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องอาชีพ ซึ่งในสมัยก่อนแต่ละครัวเรือนจะประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อยังชีพเป็นหลัก รัฐบาลจึงให้มีการปลูกพืชผักให้มากขึ้น และสนับสนุนให้มีการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะ ไก่ เพื่อให้ประชาชนได้บริโภคเนื้อ นม ไข่ ให้มากขึ้นตามหลักโภชนาการ

ลักษณะการเลี้ยงไก่ขังกรงแบบโรงแรมไก่ รูปแบบที่นำเสนอให้เลี้ยงไก่ไข่
เป็นแบบการค้าและอาชีพในกลางทศวรรษ 2490 ภาพจาก สารานุกรม (กุมภาพันธ์, 2497) (จากหนังสือปฏิวัติที่ปลายลิ้น
ฯ หน้า 136)

ต่อมารัฐบาลจึงสนับสนุนให้การเลี้ยงสัตว์กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ จนมีการร่วมทุนระหว่างรัฐบาลกับบริษัทเอกชน คือ เครือเจริญโภคภัณฑ์ โดยเริ่มจากการค้าขายให้คนในประเทศก่อน และขยายไปเป็นการค้าขายกับต่างประเทศ ซึ่งถือเป็นก้าวแรกของธุรกิจการค้าขายกับชาติมหาอำนาจ ได้แก่ ญี่ปุ่นและอเมริกา ด้วยเหตุนี้เมื่อมีการผลิตมากขึ้นยิ่ง วัตถุดิบหาง่ายมากขึ้น จึงทำให้การกินและรสชาติอาหารปรับเปลี่ยนตามไปด้วย

มาต่อกันที่ **“บทที่ 3 น้ำตาลกับการประกอบสร้างภูมิทัศน์ ด้านรสชาติอาหารใหม่ในสังคมไทย”** เมื่อมีการค้าขายกับต่างประเทศมากขึ้น ประเทศไทยก็ได้มีการนำเข้าวัตถุดิบด้านอาหารเพิ่มมากขึ้น ยกตัวอย่าง เช่น น้ำตาล ที่แต่เดิมนำเข้ามาจากชวา รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้เริ่มมีนโยบายเศรษฐกิจแนวชาตินิยม โดยต้องการให้ประเทศสามารถพึ่งพาตัวเองได้ จึงให้มีการผลิตน้ำตาลใช้เองภายในประเทศ เมื่อน้ำตาลมีจำนวนมากขึ้นจนเกิดปัญหาน้ำตาลล้นตลาด รัฐบาลก็ได้มีการส่งออกน้ำตาลไปขายนอกประเทศ อีกทั้งมีนโยบายในการแก้ปัญหาทางอ้อม คือ การชักจูงให้ประชาชนบริโภคอาหารที่มีรสชาติหวานมากขึ้นโดยไม่รู้ตัว เช่น ขนมหวาน อาหารกระป๋อง เป็นต้น ประกอบกับมีสิ่งประดิษฐ์ใหม่ คือ “ตู้เย็น” เข้ามาช่วยในการเก็บรักษาวัตถุดิบให้นานขึ้นกว่าเดิม ส่งผลให้เมื่อจะนำวัตถุดิบมาประกอบอาหารจึงต้องปรุงรสชาติใหม่ให้หวานเพิ่มขึ้น เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่นำออกมาจากตู้เย็น ไม่ใช่วัตถุดิบที่เก็บมาแบบสดใหม่ ทำให้รสชาติหวานจากธรรมชาติลดน้อยลง จึงจำเป็นต้องปรุงรสหวานเพิ่มเข้าไป ทำให้ประชาชนคุ้นชินกับอาหารรสชาติหวานไปโดยปริยาย

“บทที่ 4 จากแม่ศรีเรือนถึงแม่บ้านทันสมัย: การต่อสู้ทางศีลธรรมและการเมือง วัฒนธรรมของ “อาหารไทย” ผ่านแม่บ้านหลังการปฏิวัติ 2475 ถึงยุคประชาธิปไตยแบบไทย ทศวรรษ 2500” ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจากการปฏิวัติที่ผ่านมาทั้งด้านสังคม การประกอบอาชีพ การค้าขาย การทำอุตสาหกรรม ล้วนส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของประชาชน ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมมากขึ้น ค่านิยมของผู้หญิงเกิดการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่ทำงานอยู่แต่ในบ้าน ให้ผู้ชายออกไปทำงานนอกบ้าน เปลี่ยนมาเป็นผู้หญิงสามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ เช่น ค้าขาย การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ประกอบกับรัฐบาลได้มีการจัดตั้งโรงเรียนเกี่ยวกับเรื่องวิชาการเรือนและวิชาคหกรรม โดยมีแบบอย่างมาจากสหรัฐอเมริกา มีการตั้งโรงเรียนสอนอาหารโบราณและวัฒนธรรมชาววัง เช่น การร้อยมาลัย การทำเครื่องอบเครื่องหอม ซึ่งเป็นการดำรงไว้ซึ่งความเป็นไทยขึ้นมาผ่านสูตรอาหารและวัฒนธรรม เพื่อประกอบสร้างความเป็นไทยให้มีความหมายใหม่ตามความต้องการของยุคสมัย

และมาถึง **“บทส่งท้าย ชนชั้นกลางใหม่กับการสถาปนาอำนาจปลายลิ้นให้เป็นของตนเอง”** ซึ่งเป็นเหมือนบทสรุปจากบทที่ 1 ถึง 4 สรุปให้เห็นว่าอาหารและรสชาติอาหารนั้นมีประวัติศาสตร์ประกอบสร้างรสชาติและความหมายของอาหารให้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงตลอดมา โดยมีการเมืองและเศรษฐกิจเป็นบริบทสำคัญ ซึ่งในตอนท้ายของบท ผู้เขียนได้กล่าวทิ้งท้ายโดยแฝงนัยยะทางการเมืองให้ผู้อ่านได้นำไปคิดต่อว่า

“...การจะสร้างการเมืองแห่งความเท่าเทียมภายใต้ประชาธิปไตย ชนชั้นกลางที่เป็นความหวังในฐานะตัวกระทำการจะต้องเปลี่ยนแปลงปลายลิ้นให้เป็นประชาธิปไตย ด้วยการปลดปล่อยปลายลิ้นให้เป็นอิสระจากสุนทรียะของผู้อื่น และจะต้องสร้างสุนทรียะทางรสชาติของตนเองที่มีความเป็นอัตลักษณ์ของตน

ตราใบไผ่ที่ยังไม่มีภูมิทัศน์ด้านรสชาติและปลายลิ้นที่มีผัสสากรมสร้างสุนทรียะเป็นของตัวเอง ก็ยังยากที่จะสร้างการเมืองให้เป็นประชาธิปไตย แต่ก็คงเป็นเส้นทางที่จะต้องปฏิวัติปลายลิ้นให้มีรสชาติใหม่เป็นของตนเองในที่สุด...

เมื่ออ่านหนังสือเล่มนี้จบลง เราจะพบว่าแท้จริงแล้วเรื่องของ "อาหารการกิน" และ "รสชาติ" ก็มีประเด็นให้เราติดตามและตั้งคำถาม เพราะ "อาหารกับการเมือง" ไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกลและแยกออกจากกัน ดังข้อความตอนหนึ่งในหนังสือ "ปฏิวัติที่ปลายลิ้น ปรับรสแต่งชาติ อาหารการกินในสังคมไทย หลัง 2475" ที่ว่า

"... การต่อสู้และต่อรองความหมายทางการเมืองด้านรสชาติถูกแฝงไปยังปลายลิ้น หากกลุ่มใดในสังคมสามารถครองอำนาจนำที่ปลายลิ้นได้ ก็ย่อมสามารถครองอำนาจทางการเมืองวัฒนธรรมในระดับมวลชนได้เช่นกัน ... "

นอกจากนั้นหนังสือเล่มนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาพอีกด้านหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสร้างความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงรสชาติอาหารภายหลังการปฏิวัติ 2475 จากเดิมที่รสชาติจัดจ้าน เค็มจัด เผ็ดจัดก็ปรับเปลี่ยนมาเป็นรสชาติกลาง ๆ ที่ออกไปทางหวานนำ ดังเช่นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้แก่ อาชีพ ความรู้ทางโภชนาการที่มีมากขึ้น การทำอุตสาหกรรมน้ำตาลที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศไทย รวมถึงนโยบายทางการเมืองในยุคสมัยนั้น ก็มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรสชาติอาหารได้เช่นกัน และหนังสือเล่มนี้ยังได้บอกกับเราว่า เรื่องของการเมือง ไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัวเราเลย การเมืองแฝงอยู่ในทุกพื้นที่ของสังคม อยู่ในทุกเรื่อง แม้กระทั่งเรื่องของ "รสชาติ" และ "อาหารการกิน" การเมืองก็แฝงอยู่ในนั้น

หากท่านใดที่สนใจเรื่องการเมืองในมิติที่แตกต่างได้ความรู้และมุมมองใหม่ ในวัฒนธรรมอาหาร แนะนำให้อ่านหนังสือ "ปฏิวัติที่ปลายลิ้น ปรับแต่งรสชาติอาหารการกินในสังคมไทย หลัง 2475" ประวัติศาสตร์ของอาหารจากเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้อาจทำให้ประสบการณ์เกี่ยวกับอาหารของท่านเปลี่ยนไปจากที่เคย

หนังสือเรื่องนี้อยู่รวมถึงหนังสือที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์รัฐชาติไทยพร้อมให้บริการที่ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สำหรับผู้ที่สนใจสามารถติดต่อสอบถามได้ที่ห้องสมุด หรือติดต่อเพื่อขอยืมหนังสือผ่านทาง Facebook Fanpage: ห้องสมุด ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร - SAC Library และ Line: @sac-library

.....
 วิจารณ์โดย

ปริญฉัตร เวทยานุกุล นักบริการสารสนเทศ ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)